

ВИВЧЕННЯ КОГНІТИВНО-ЗМІСТОВОГО КОМПОНЕНТА КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Аналізуються складові когнітивно-змістового компонента комунікативної діяльності особистості. Визначаються дві її підструктури: особистісно-потребова (до якої належать утворення, що визначаються особистісними особливостями: комунікативні здібності та комунікативні якості) та когнітивно-комунікативна підструктура (до якої належать комунікативні знання, комунікативні уміння, які складають комунікативну компетентність та комунікативну культуру), аналізуються структурні одиниці окреслених підструктур когнітивно-змістового компонента комунікативної діяльності.

Ключові слова: особистість, комунікативні здібності, комунікативні знання, уміння, навички, комунікативна компетентність.

Е.И. Проскурняк

ИЗУЧЕНИЕ КОГНИТИВНО-СОДЕРЖАТЕЛЬНОГО КОМПОНЕНТА КОММУНИКАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Анализируются составляющие содержательного компонента коммуникативной деятельности личности. Определяются две ее подструктуры: личностная (к которой относятся образования, определяющиеся личностными мотивами: коммуникативные способности и коммуникативные качества) и коммуникативная подструктура (к которой относятся коммуникативные знания, коммуникативные умения, что составляет коммуникативную компетентность и коммуникативную культуру), анализируются структурные единицы обозначенных подструктур содержательного компонента коммуникативной деятельности.

Ключевые слова: личность, коммуникативные способности, коммуникативные знания, умения, навыки, коммуникативная компетентность.

O.I. Proskurnjak

STUDYING OF THE SUBSTANTIAL COMPONENT OF COMMUNICATIVE ACTIVITY OF THE PERSON

Are analyzed the components of the meaningful component of the communicative activity of personality. They are determined its two substructures: personal (which includes the formations, which are determined by the personal motives: communicative abilities and communicative qualities) and communicative substructure (which includes communicative knowledge, communicative skill, which composes communicative competence and communicative culture), are analyzed the structural units of the designating substructures of the meaningful component of communicative activity.

Key words: personality, communicative abilities, communicative knowledge, skill, habits, communicative competence.

Постановка проблеми. Комунікативна діяльність певною мірою притаманна всім вищим живим істотам, але на рівні людини вона набуває удосконалені форми, що усвідомлюються та опосередковуються за допомогою мовлення. Люди

обмінюються один з одним інформацією, що вміщує також знання про світ, життєвий досвід, здібності, знання уміння навички. Комунікативна діяльність людини є багатопредметною та різною за внутрішнім змістом. Таким чином, у людини в процесі комунікативної діяльності задовольняються соціальні, духовні, пізнавальні, творчі, естетичні потреби та потреби інтелектуального зростання, морального розвитку тощо. Отже, вивчення складових комунікативної діяльності особистості з метою розробки програм з удосконалення її розвитку набуває актуальності.

Проблемі вивчення спілкування, комунікативної діяльності суб'єкта та їх змістового наповнення приділяли такі учені як О. Бодальов, Н. Драгомирецька, О. Леонт'єв, М. Лісіна, О. Корніяка, Р. Немов, Т. Пироженко, С. Рубінштейн та ін.

Метою статті є визначення складових когнітивно-змістового компоненту комунікативної діяльності суб'єкта та їх аналіз.

Змістом комунікативної діяльності може бути інформація про внутрішній мотиваційний або емоційний стан суб'єкта. Така інформація передається та слугує засобом міжособистісної настройки на контакти. Змістове наповнення комунікацій здійснюється через кодування, передання, переробку та розшифровку інформації, що передається. Теоретичний аналіз доводить, що вивчення процесу комунікативно-мовленнєвого розвитку потребує урахування ідей і концепцій, що характеризують мовленнєву систему як багатоаспектний феномен (І. Зимня, О. Леонт'єв, Т. Ушакова та ін.), положення про взаємообумовленість суб'єкт-суб'єктних стосунків, що реалізуються у діяльності (К. Абульханова-Славська, Б. Анан'єв, Г. Балл, С. Максименко, С. Рубінштейн та ін), концептуальні положення про форми і засоби комунікативної діяльності дітей з дорослими та однолітками (М. Лісіна, А. Рuzська, В. Котирло, С. Ладивір, С. Кулачківська та ін), положення про єдність розвитку психіки і свідомості (Л. Божович, Л. Виготський, А. Запорожець, Г. Костюк, О. Леонт'єв, Д. Ельконін та ін.).

Аналіз когнітивно-змістового компонента комунікативної діяльності вимагає детального вивчення його складових.

Змістове наповнення комунікативної діяльності аналізується у працях В. Рибалка. Дослідник визначає, що комунікативна діяльність здійснюється

суб'єктом через опанування (набуття) комунікативних умінь, здатностей, які складають зміст усної та письмової комунікації, перцепції та інтеракції. Комунікативні вміння (здібності), за В. Рибалка, обумовлені потребою в усному або письмовому переданні інформації, перцептивні – потребою у розумінні іншого суб'єкта, інтерактивні – потребою у взаємодії з оточуючими. Таким чином, В. Рибалка зміст комунікативної діяльності трактує: для комунікативної складової – як можливість (здатність) передавати та отримувати інформацію (через діалогічне спілкування або за допомогою письма), її адекватно розуміти. Для перцептивної – можливість (здатність) розуміти причини певної поведінки оточуючих, рефлексію (самоусвідомлення), емпатію, створення образу партнера по комунікативній діяльності. Для інтерактивної – здатності до соціально-комунікативного контролю, контролю поведінки, адекватної комунікативної поведінки [7].

Змістова характеристика комунікативної діяльності передбачає комунікативну взаємодію, обмін інформацією, передавання знань, думок, переживань через сприйняття та розуміння партнерів по комунікаціям та їх взаємовплив. Все це вимагає від особистості комунікативних знань, умінь, навичок, певного комунікативного досвіду, комунікативних здібностей. Для здійснення комунікативної діяльності суб'єкт комунікативної діяльності повинен володіти комунікативними, інтерактивними, перцептивними вміннями, які сформовані на ґрунті відповідних знань. Таким чином, за для успішної комунікативної діяльності необхідно володіти інтерактивними, перцептивними, комунікативними здатностями, які у процесі комунікативної діяльності складно відокремити [6].

О. Корніяка визначає комунікативні здібності як «потенційні можливості, реалізація яких забезпечує ефективність комунікативного діяння» [4, с. 93]. На нашу думку, саме таке тлумачення комунікативних здібностей є вірним, тому що розкриває саму сутність.

У процесі свого розвитку комунікативні здібності трансформуються через комунікативні якості у комунікативні вміння.

О. Корніяка зазначає, що комунікативні якості перетворюються у певні уміння, які виявляються у процесі комунікативної діяльності завдяки здібностям індивіда до комунікативного діяння [4, с.94].

Комунікативна діяльність реалізується через комунікативні акти. Система комунікативних дій вміщує такі уміння: сприймати інформацію, аналізувати інформацію, яку отримали, моделювати власну інформацію, коригувати комунікативний процес у зв'язку зі зміненням ситуації.

Виокремлюють підходи у трактуванні комунікативних навичок: діяльнісний (О. Леонт'єв, В. Рижов, А. Хараш та ін.), психологічний (В. Гаркуша, Е. Голубєва, С. Максименко,) соціально-психологічний (Г. Васильєв, С. Васюра, В. Кабрін, Д. Корнієнко, Р. Немов, Л. Орбан-Лембрик, К. Платонов, Є. Руденський, В. Семиченко, та ін.), психолого-педагогічний (Г. Андрєєва, Г. Балл, О. Блінова, В. Кан-Калік, Н. Кузьміна, О. Коропецька, Р. Немов, В. Полторацька, Г. Попова, С. Терещук, К. Фастівець, Т. Яценко та ін.), психолінгвістичний (О. Леонт'єв, Т. Пироженко та ін.). Означені підходи слід розглядати як взаємодоповнюючі.

Поняття “комунікативні навички” більшістю вітчизняних авторів трактується, як інтегральні властивості особистості, які ґрунтуються на певних знаннях і проявляються у здатності виконувати ефективну комунікативну діяльність. Комунікативні навички не є сталим утворенням, вони є динамічною системою, яка, за наявності сприятливих індивідуально-особистісних та соціальних передумов, піддається розвитку й моделюванню [3].

Комунікативна діяльність має велике значення у формуванні психіки людини, її розвитку, становлення поведінки. Завдяки комунікативної діяльності людина набуває вищі пізнавальні якості, розвивається як особистість.

Особливо значимим для психічного розвитку дитини є його спілкування з дорослими на ранніх етапах онтогенезу. У цей час людина набуває психічні та поведінкові якості через комунікативну діяльність. Психічний розвиток дитини починається з комунікацій, яка є першим видом соціальної активності, яка виникає в онтогенезі і завдяки якій вона отримує необхідну для її розвитку інформацію.

Розвиток комунікативної діяльності через становлення мовлення формує особистість дитини, надає можливості набути певні риси характеру, інтереси, засвоїти норми поведінки у соціумі.

Комунікативна діяльність – є особливим видом діяльності, яка, вона опосередковується мовленням, вимагає від особистості мобілізації всіх її потенцій, у тому числі мисленневих [6, с.21]. Таким чином, комунікативна діяльність є і мовленневою діяльністю, яка реалізується завдяки активності індивіда. Активність суб'єкта комунікативної діяльності визначається потребою у досягненні гармонії з оточуючим середовищем, взаєморозуміння з людьми.

Результатом сформованості комунікативних навичок є комунікативна компетентність особистості.

У різних контекстах комунікативну компетентність досліджували А. Добрович, В. Кан-Калик, Н. Никадров, Н. Жарких, В. Куниціна, Л. Петровська, Ю. Жуков, С. Петрушин, П. Растянников та ін.

Комунікативна компетентність – це знатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючими, добирати та реалізовувати адекватні форми взаємодії [3].

Аналізуючи дослідження учених з розробки поняття «комунікативна компетентність», можна визначити три підходи до його визначення. Перший розглядає її як частину складного утворення (В. Куниціна, Н. Жаркіх та ін.), другий визначає комунікативну компетентність як самостійне утворення (Ю. Ємельянов, Н. Обозов та ін.), третій – ототожнює поняття комунікативна компетентність та компетентність у спілкуванні (Л. Петровська, Ю. Жуков, С. Петрушин та ін).

Сукупність комунікативних знань, умінь, здібностей, які розвинуті достатньою для розв'язання комунікативного завдання мірою визначають як комунікативну компетентність.

Значну увагу дослідженню комунікативної компетентності приділяла Л. Петровська, трактуючи її як здатність людини встановлювати та підтримувати комунікативні контакти з суб'єктами комунікативного процесу на основі сукупності знань і умінь, які забезпечують його ефективність. Дослідниця ототожнює поняття «комунікативна компетентність» та «компетентність у спілкуванні» [5, с. 151].

Ю. Жуков, Ю. Ємельянов, Л. Петровська розглядають комунікативну компетентність як здатність особистості до налагодження контакту з іншими суб'єктами комунікації через систему засобів комунікативних дій.

Н. Буртова, досліджуючи комунікативну компетентність особистості та соціально-психологічні фактори її розвитку на основі аналізу теоретичних та емпіричних досліджень проблем комунікації, комунікативних здібностей, компетентності особистості визначає комунікативну компетентність як складне, інтегральне, відносно стійке психологічне утворення, що де термінується індивідуально-психологічними та соціально психологічними факторами, визначає структуру комунікативної компетентності особистості, в якій виокремлює соціально-психологічний і психофізіологічний рівні; у структурі комунікативної компетентності визначає поведінкові, афективні, когнітивні, регулятивні, інформаційні складові, ядро комунікативної компетентності складають спрямованість, настанови, ціннісні орієнтації, світопогляд людини [2]. Солідаризуємося з Н. Буртовою у тому, що комунікативна компетентність є сукупністю знань, досвіду, якостей, здібностей людини, які дозволяють ефективно виконувати комунікативні функції.

Для уявлення змістового компоненту комунікативної діяльності недостатньо її розглядати з позицій лише діяльнісного підходу. Аналізуючи комунікативні здібності, якості, уміння, навички, комунікативну компетентність необхідно пам'ятати, що їх розвиток залежить від особливостей особистості, їх розвитку, настанов, які визначаються у ставленні до комунікативної взаємодії. Особистість через присутні їй потреби, настановлення, емоції, ставлення до партнерів по комунікаціям створює комплекс умов, завдяки яким розвивається її комунікативна діяльність. Отже, пізнавальна, емоційна, мисленнева сфери особистості визначають особливості розвитку комунікативних умінь, набуття комунікативних умінь та навичок. Особливості психічних сфер людини, порушення їх розвитку ускладнює не тільки процес комунікативної діяльності, але й викликає труднощі в опануваннями комунікативними вміннями.

О. Корніяка зазначає, що згідно з особистісним підходом до комунікативної діяльності, особистісно-мотиваційні утворення суб'єкта визначають поведінкові

аспекти його комунікативної діяльності. Учена зауважує, що вичленовування факторами двох взаємопов'язаних рівнів: техніки як відображення інструментально-процесуальних можливостей індивіда (знань, умінь і навичок) і стратегії як його загальної комунікативної орієнтованості – важливе у здійсненні комунікативної діяльності, забезпечення її ефективності [4, с.101]. Аналізуючи означені рівні О. Корніяка пише: «Особистість набуває тих чи інших комунікативних умінь, саме маючи певні стратегічні настановлення без оволодіння суб'єктом ефективними технічними засобами загальна особистісно-комунікативна орієнтованість не забезпечує успішності спілкування» [4, с.101]. Таким чином, О. Корніяка доводить, мотиваційно-сміслові утворення (які є сутністю особистісного рівня) та операційно-технічні засоби (які є сутністю комунікативної компетентності) взаємопов'язані, їх слід розглядати як одну загальну систему.

Отже, когнітивно-змістовий компонент умовно можна уявити у вигляді двох підструктур, які детермінують розвиток один одного. Ґрунтуючись на вищевикладеному, визначимо особистісно-потребову та когнітивно-комунікативну підструктури когнітивно-змістового компоненту комунікативної діяльності особистості.

До особистісно-потребової (мотиваційно-сміслових утворень) підструктури належать утворення, які визначають особистісними особливостями: комунікативні здібності та комунікативні якості. Комунікативні якості особистості розглядають як складову характеру, що є компонентом структури особистості, а ці якості (риси характеру) проявляються у системі ставлень людини до оточуючих у взаємостосунках, у спілкуванні, у діяльності, до дійсності в цілому [1].

Комунікативні якості особистості не є незмінними. В різних умовах, в різному стані людини вони можуть по-різному виявлятися. Це залежить від інтересу і цілей комунікативної діяльності, від наявності відповідного зворотного зв'язку в процесі спілкування і, нарешті, від попередньої підготовки до комунікативної діяльності.

Комунікативні здібності, які є індивідуальними у кожній особистості та характеризуються через здатність опанувати мовою та мовлення, здатністю до опа-

нування перцептивних та інтерактивних знань та навичок. У певній мірі комунікативні здібності притаманні всім індивідам. Комунікативні якості обумовлені особливостями емоційної сфери особистостями.

Комунікативні якості відповідають за продуктивність процесу взаємодії суб'єктів, і залежно від своїх часткових функцій, в комунікативній діяльності, можуть бути віднесені до таких підгруп: управлінські (організація навчально-виховного процесу, здатність стимулювати на розвиток власних сил і здібностей й ін.); інформативні (відповідають за безпосередньо передані знання); емотивні (емпатійність, чуйність, тактовність, делікатність); фактичні (якості, які відповідають за встановлення і підтримку взаємодії).

До складових комунікативних якостей більшість науковців включають: емпатію і рефлексію (А.Деркач); контактність, вміння вислухати (Т. Воропаєва); тактовність, реактивність, сугестивність (М. Єрастов); справедливість, пильність, чуйність (В. Сластьонін); гнучкість і делікатність, спрямованість на відкрите й активне спілкування, здатність швидко встановлювати контакт, візуальність та красномовність (М. Галагузова); соціальну сміливість (В. Келасьєв), комунікабельність, толерантність (В. Кан-Калік).

До когнітивно-комунікативної підструктури належать комунікативні знання, комунікативні уміння, які складають комунікативну компетентність та комунікативну культуру. Отже когнітивно-комунікативна підструктура (або підструктура комунікативної компетентності) вміщує комунікативні знання та навички які сприяють формувань комунікативних умінь. Комунікативні знання – знання норм, правил комунікативної діяльності. У процесі комунікативної діяльності всі індивіди через комунікативні знання опановують комунікативний досвід.

Саме комунікативні уміння забезпечують комунікативну діяльність між особистостями, адекватну комунікативну взаємодію. Комунікативні уміння формуються на ґрунті знань комунікативних норм, правил, опануванні певними зразками поведінки у різних комунікативних ситуаціях. Комунікативні знання та комунікативні уміння сприяють здійсненню комунікативних дій, що не мають помилок. Набуття комунікативних умінь у кожної особистості має свій ступінь,

який детермінує розвиток комунікативної діяльності та відповідає її способам реалізації.

Комунікативні вміння досягають у кожного індивіда певного рівня та виявляються у мовленнєвої компетентності, комунікативної компетентності, комунікативній культурі.

Висновки. Таким чином, обидві підструктури когнітивно-змістового компонента комунікативної діяльності взаємообумовлені та взаємопов'язані розподілені на підструктуру умовно. Так комунікативні якості пов'язані з комунікативними вміннями, мовленнєвою компетентністю (вміння говорити та слухати).

У процесі онтогенетичного розвитку дитина отримує значну кількість різної інформації, соціальний та комунікативний досвід, вчиться певним чином поводитися, реагувати у комунікативних ситуаціях, спостерігає за різними моделями комунікативної поведінки. Дитина спостерігає за комунікативними діями дорослих у різних сферах комунікативного буття, а потім моделює їх у власній комунікативній діяльності. Комунікативний досвід дитини постійно розширюється, вона опановує нові знання, у тому числі комунікативні, набуває вмінь у різних видах діяльності, зокрема, комунікативної. З віком дитина у процесі навчання набуває мовленнєвих навичок, розширюється її словниковий запас, на основі мовленнєвої формується комунікативна компетентність.

Отже, складові означених підструктур когнітивно-змістового компонента динамічні, розвиваються в онтогенезі особистості. Розвиток психічних структур особистості детермінує удосконалення та розширення комунікативних якостей.

Перспективою подальшого дослідження є обґрунтування та створення моделі комунікативної діяльності особистості.

Список літератури

1. Богдан С.М Формування комунікативних якостей особистості майбутнього фахівця податкової міліції у вищому навчальному закладі / Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 . – К., 2005 – 20 с.

2. Буртовая Н. Б. Коммуникативная компетентность личности и социально-психологические факторы ее развития: на примере студентов-будущих педагогов-психологов / Автореф. дис... канд. психол. наук. – Томск, 2004. – 18 с.
3. Гельбак А.М. Теоретичні засади дослідження комунікативних навичок особистості. – [електронний ресурс]. – режим доступу: koipro.kr.ua/arhiv/pedagogika/ter_zas.doc
4. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра. – К.: Міленіум, 2006. – 334 с.
5. Петровская Л. А. Развитие компетентного общения как одно из направлений оказания психологической помощи // Ведение в практическую и социальную психологию / под ред. Ю. М. Жукова, Л. А. Петровской, О.В. Соловьевой. – М.: Смысл, 1999. – С. 151-156.
6. Пироженко Т. А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка. – К.: Нора-принт, 2002. – 308 с.
7. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників. – К.: ППО АПН України, 1998. – 160 с.